

Tyrkiske moskeer i Stavanger – transnasjonale fellesskap og hjem

Av Gerd Marie Ådna

VID Vitenskapelige Høgskole, Stavanger

Siden midten av 1970-tallet har folk med tyrkisk-kurdisk bakgrunn organisert seg med egne tyrkisk-språklige moskeer for bønn og fellesskap i Stavanger og nabobyen Sandnes. I denne artikkelen vil jeg undersøke to av fire tyrkiske moskeers prosesser for å danne fellesskap og «hjem» i Stavanger (Bauman 2001; Boccagni 2017). Jeg vil vise hvordan de er transnasjonale fellesskap (Knott 2010) og hvordan de blir hjem nummer to eller tre, preget av transnasjonale praksiser som kjennetegnes gjennom familiære, sosiokulturelle, politiske og økonomiske relasjoner (Odden 2018). Min forskning viser at det skjer en utveksling av idéer, verdier (også økonomiske) og praksiser, sekulære og muslimske, som former og definerer begge lands familier. Det er med andre ord skapt gjensidige relasjoner mellom tyrkiske borgere i Norge og deres familie og paraply-organisasjoner i Tyrkia. Dessuten endres Stavanger-befolkningens tradisjoner i møte med tyrkisk mat og kulturelle tradisjoner, og gjennom vennskap og dialog (Loga 2012; Barstad og Molstad 2020). Denne studien viser at både individer, grupper og organiserte moskeer med tyrkisk-norsk transnasjonal bakgrunn har skapt seg et hjem for familien og for det religiøse fellesskapet i Norge, og den prøver å svare på migrasjonsforskningens glemsel ved å studere hvordan institusjonene endrer seg og spiller inn på migranters transnasjonale livsverdener (Faist 2010, 1666).

Nøkkelord: Migrasjon, transnasjonale praksiser, tyrkisk islam, moskeer i Rogaland

INTRODUKSJON, KILDER OG METODE

Stavanger er ingen stor by sett i europeisk målestokk med sine 144 000 innbyggere, og den tyrkisk-muslimske befolkningen utgjør en minoritet. Metodene en anvender innen forskning blant muslimer og organisert islam i Norden (valg av «gatekeepers», utvalget av informanter, hvor intervjuene finner sted, intervjuguiden etc.), har betydning for analysen (Brekke et al. 2019). Brekkes nordiske studie peker på at å forske på små eller større grupper, på såkalte uorganiserte og heterogene grupper, eller på mer organiserte moske-fellesskap som jeg har valgt for denne artikkelen, kan gi ulike resultat og bidrar til å vise mangfoldet av muslimer i Norden.

Lite er skrevet om muslimers liv og praksiser i sørvest-Norge, utenom min egen forskning og noen masteroppgaver i religionsvitenskap, sosiologi og barnevernsfag (UiS og VID). Jeg vil derfor trekke noen historiske linjer som viser de fire tyrkiske fellesskapenes til dels ukjente transnasjonale nettverk, og betydningen av disse for moskeene og deres medlemmer. Videre ønsker jeg å peke på hvordan moskeene og noen av medlemmene gjennom organisering og satsing på enkelte tiltak forhandler mellom det religiøse nettverket og hjemmet, moskeenes og imamenes ønsker og verdier. Dagens situasjon er særlig preget av covid-19-pandemien som lammet moskeenes aktiviteter, men var i ferd med å ta seg opp igjen vinteren 2021–22.

I *Millî Görüş*- og *Diyanet*-moskeene har jeg siden 2007 hatt kontakter og i ulike perioder gjort deltakende observasjon, foretatt NSD-meldte intervjuer med personer i ulik alder, samt gjennomført én mindre spørreundersøkelse om den rolle som Koranen spiller for unge mennesker (Ådna 2019). Covid-19-pandemien førte til at planlagte intervjuer ble kansellerte. Jeg foretok i stedet åtte telefonsamtaler og tre hjemmebesøk og ett intervju med nøkkelpersoner i begge moskeer, i Gülen-fellesskapet samt i Muslimsk Fellesråd i Rogaland (der kun *Millî Görüş*-moskeen er medlem) (2020–22). Ingen opptak ble gjort, kun anonymiserte notater på papir eller egen PC. Med tidligere informanter hadde jeg oppklarende e-mail-korrespondanse. I Brekkes studie beskrives tillitsbygging som grunnleggende i all forskning (Brekke et

al. 2019, 232), og jeg har heldigvis fått følge mange enkeltpersoner over tid og gjennom ulike faser i deres religiøse og sosiale liv. I tillegg til egen forskning benyttes forskningsartikler om tyrkiske innbyggere i Norge og i noen europeiske land, avis- og forskningsartikler, rapporter og statistiske undersøkelser om Stavanger-området. Øvrig forskningshistorie om organisert norsk islam blir ivaretatt av artikler i *DINs* tema-nummer om organisert islam i Norge (*DIN* 2021: 2 og 2022: 1).

STAVANGER FRA 1970 TIL 2022

Rogaland fylke og de tre byene Haugesund i nord, Sandnes, Stavanger og Egersund sør for Boknafjorden har utviklet seg fra kystbyer kjennetegnet med brislingsfiske og kristne misjonærer til flerkulturelle og flerspråklige samfunn med industri knyttet til olje og naturgass som ble oppdaget på 1970-tallet (Bergsgard 2015; Bergsgard og Vassenden 2015; Rosenlund og Vassenden 2015; Omdal 2020). Da fikk regionen en sterk tiltrekningskraft på mennesker fra hele verden. I 2021 har Rogaland nesten en halv million innbyggere, og den største byen Stavanger rommer vel 144 000 innbyggere (SSB 2021), fra 200 ulike land og med ulike religioner og livssyn (Kalvig og Solevåg 2015).

TRANSNASJONALE PRAKSISER: FAMILIE, SOSIALT, ØKONOMISK OG POLITISK
Innen migrasjonsforskning er det viktig å se de komplekse sammenhengene, som omfatter mange nivå for å beskrive forbindelsene mellom migrasjon, personlige liv og religion, og å være «analytisk sensitiv» når vi forsker på mennesker som har bosatt seg utenfor sine foreldres eller sitt eget fødested (Anthias 2012, 102; Sunier 2014). Begrepet *transnasjonal* blir brukt for å beskrive økonomisk og politisk aktivitet som skjer på tvers av landegrensene (Odden 2018, 80), og transnasjonale praksiser kjennetegnes ifølge Odden gjennom familiære, sosiokulturelle, politiske og økonomiske relasjoner. I den perioden våre tyrkiske informanter og deres familier begynte å komme til Rogaland på 1970-tallet, kom også begrepet *globalisering* i bruk og uttrykte den gjensidige av-

hengigheten som oppstår når mennesker flytter, og økonomi og politikk knyttes sammen på tvers av landegrenser (Odden 2018). Glick-Schiller et al. (1992) understreker at transnasjonale migranter kan kalles *transmigranter* som «handler, tenker og føler innenfor et felt av sosiale felt som krysser geografiske, kulturelle og politiske grenser» (sitert i norsk oversettelse i Odden 2018, 81). Transmigranter er fast rotfestet i sitt nye land, men opprettholder mange forbindelser til sine hjemland (Glick Schiller et al. 1995; Odden 2018, 81).

De tyrkiske moskeene i Stavanger organiserer sine fellesskap på tvers og ved hjelp av land- og språkgrenser, men de transnasjonale verdiene behøver ikke å stå i motsetning til hverandre (Levitt 2004). Mine studier viser at tyrkiske nordmenn i Stavanger forhandler *mellom* verdiene, og uttrykker ofte en *hybrid tilhørighet*. De sosiokulturelle sidene og erfaringene av religiøst fellesskap ved de tyrkiske moskeene kan intensivere glede og sorg, og gjennom *artefakter, symboler og praksiser* skapes hjem og grenser krysses (Tweed 2006, 54). Tyrkisk-kurdiske mennesker i Stavanger vektlegger religionen ulikt, men siden de fleste informantene er moskemedlemmer, setter de det religiøse fellesskapet høyt (Brekke et al. 2019).

Moskeen blir for mange tyrkiske muslimer et hjemlig sted hvor de investerer svært mye tid og penger. «Hjem» er et mangfoldig begrep med svært mange konnotasjoner. Boccagni (2012) understreker at et hjem er en spesiell relasjon. Ofte er sterke følelser knyttet til stedene (Baldassar og Boccagni 2015). For mange er «hjemme» et *geografisk* sted; for andre er det minner, tradisjoner og symboler, gjerne relasjonelt mellom generasjonene. Boccagni har også sett hvordan mennesker med migrasjonserfaringer ser på «hjem» som en linse de forstår sine levde liv gjennom (2017, 4–5, 9). Erdal understreker at «for migranter (...) vil levd erfaring av hjem ofte foregå på flere steder samtidig» (2017, 279, sitert i Odden 2018, 86).

For tyrkiske muslimer i Stavanger betyr moskeen et åndelig, språklig og kulturelt hjem i tillegg til deres egne hjem, hus eller leiligheter. I det nye landet har de en hybrid tilhørighet til opprinnelseslandet og samtidig til det nye landets ulike «hjem». Moskeen representerer både det tyr-

kiske, det hjemlige og det åndelige i det nye landet. Dette kan bety for dem et «dobbelte nærvær» og understreker moskeens funksjon som et «knutepunkt» mellom de fysiske familie-hjemmene og de to kultur-kontekstene (Odden 2018, 81).

MUSLIMSKE FAMILIER MED TYRKISK TILHØRIGHET PÅ SØR-VESTLANDET
Knappt 13 000 i den norske befolkningen er født i Tyrkia. 11 prosent av disse kom til Norge før innvandringsstoppen i 1975, de øvrige hovedsakelig gjennom arbeid og familieinnvandring, men også noen for å studere. Noen har flyktningbakgrunn, mange av disse er kurdere. I tillegg har vel 7000 personer foreldre som er født i Tyrkia (Arbeidsdepartementet 2009, 18). Samtidig med migrasjon til blant annet Norge skjedde en strøm av «indre migrasjon» fra landsbygda til de store byene Istanbul, Ankara og Izmir (Yavuz 2003, 82). Fra 1960-tallet har mer enn fem prosent av Tyrkias befolkning emigrert til Europa (Içduygu 2012, 331). Tyrkia la til rette for arbeidsmigrasjon og håpet at denne ville ha en positiv effekt for landets økonomi. Tyrkere i Norge sendte penger til sine familier i hjemlandet («*remittances*») som førte til oppblomstring av husbygging, jordbruk og industri (Visdal-Johnsen 2005, 19; Levitt og Lamba-Nieves 2011).

I noen større byer på Østlandet på slutten av 1960-tallet organiserte en tyrkisk lege i Istanbul import av tyrkisk arbeidskraft til Norge (Visdal-Johnsen 2005, 21). Disse arbeidsmigrantene kom særlig «fra områdene Beysehir/Konya og Sivasli/Usak» (Næss 1985, 16), og kan bli karakterisert som «nettverksrekruttering» og «kjedemigrasjon» (Visdal-Johnsen 2005, 19–20). Også andre grupper bor i Konya-området, blant andre *tatarene*, som for flere hundreår siden flyttet fra Svartehavet til Bögrüdelik (Jankowski 2002). Ingen av mine informanter er tatarer, men en av mine kilder oppgir at det i Stavanger er én familie med denne bakgrunnen (februar 2022). Tyrkisk-kurdiske informanter i Stavanger-området bekrefter at Konya-regionen er deres opprinnelses-område i tillegg til Øst-Anatolia.

I Stavanger- og Sandnes-regionen med nærmere 300 000 innbyggere er det vel 3000 personer med tyrkisk og kurdisk bakgrunn. Mange menn arbeider som teknikere, ingeniører og taxi-sjåfører (Kirkeberg et al. 2019). I 2009 var 68 prosent av tyrkiske innvandrere i Norge engasjert i «helse og sosial, hotell og restaurant, varehandel og forretningsmessig tjenesteyting og eiendomsdrift» (Kirkeberg et al. 2019, 14). Det er interessant at forholdet mellom utdannelsen i Tyrkia og arbeidsmulighetene i Norge fremdeles viser ubalanse sammenlignet med i 1970, 1986 og 2005 (Visdal-Johnsen, 2005, 18). Både kvinner og menn i andre-generasjon tar imidlertid i økende grad utdanning og er yrkesaktive, slik også i Stavanger. Eldre førstegenerasjons kvinner er fremdeles hjemmearbeidende med barn og barnebarn i kombinasjon med arbeid innenfor renhold, helse og omsorg.

Betegnelsen «tyrkisk» kan være omdiskutert (Inglis et al. 2009, 105), men er i denne artikkelen relevant kun når noen moskemedlemmer understreker at de er kurdere, uigurer eller tatarer i motsetning til tyrkiske. I 2019 hadde 4599 tyrkiske personer i Norge søkt og fått norsk statsborgerskap (Pettersen 2012; SSB 2020). Fra 01.01.2020 ga Norge tilatelse til å inneha dobbelt statsborgerskap, f.eks. norsk og tyrkisk (Kunnskapsdepartementet 2019).

Fra sin bakgrunn i Tyrkia er den kollektive familiemodellen rådende, men vi ser at kjernefamilien og løsere bånd til storfamilien i Tyrkia preger mange yngre familier i Stavanger-området. Idealer er færre barn enn foreldregenerasjonen hadde, og vekt på individualitet, velferd og kjønnsroller som i det norske storsamfunnet (Ådna 2013; 2015; Ellingsæter og Widerberg 2012). Allikevel er idealene som unge gutter i en av moskeene nevner når de blir spurt om framtidsdrømmer, at de skal gifte seg, få en trofast hustru, få barn som forblir muslimer og som aldri forlater det muslimske fellesskapet (Ådna 2019). Slik opprettholdes konservative familieideal som synes å prege mennesker med bakgrunn i Konya-regionen.

TYRKISKE MOSKEFELLESSKAP

I Stavanger-området finnes det mer enn ti moskeer med ulik kulturell tilhørighet (tyrkisk, pakistansk, arabisk, somalisk, bosnisk m.fl.), noe som er et høyere antall enn f.eks. i den litt større vestlandsbyen Bergen. I tillegg er det flere moskeer i Sandnes, Klepp, Egersund og Haugesund. Noen moskeer er multikulturelle og flerspråklige, med vekt på norsk språk i aktiviteter for barn og unge.

Tyrkisk språk har vært en viktig organiseringsfaktor for de tyrkiske gruppene selv om det spesielt i Diyanet-moskeen fins mennesker med usbekisk- eller uigur språkbakgrunn. Uigurene med sin ungdomsorganisasjon organiserer egne arrangement utenfor moskeen gjennom organisasjonen «Norwégiye Uyghur Yashlar Meshirpi-6-Biket-Stavanger» (mine opplysninger er basert på en kultursamling i Sunde bydel i 2018 og sporadiske treff med uigurer i Diyanet-moskeen). Tyrkiske medlemmer understreket at disse språkene ligger så nær tyrkisk at man forstår hverandre og kan samhandle (Ådna 2019). For voksne kvinner med varierende skriftspråklig kompetanse, tilbys kurs i tyrkisk og koran-arabisk (Ådna 2013; 2014). I paraplyorganisasjonen Muslimske Fellesråd Rogaland snakkes det hovedsakelig norsk.

Hvorfor blir man medlem av den ene tyrkiske moskeen og ikke av den andre? En kvinnelig informant forteller om hvordan det kom mennesker til Stavanger fra de tre byene Tokat og Sivas, 500 kilometer øst for Konya og fra Böğrödelik 130 kilometer nord for Konya på slutten av 1980-tallet. Tilhørigheten til disse områdene gjorde at de ble med i enten Mevlana-moskeen i Verksgata 41 eller Den blå moskeen (februar 2022). I likhet med Visdal-Johnsens forskning i «Kronby» (2005, 4–6) sier mine informanter at organiseringa av moskeene i Stavanger by er preget av at storfamilier fra ulike byer og områder preger en av de tre moskeene mer enn andre.

Religiøse fellesskap spilte en sterk rolle i sammenheng med at tyrkere flyttet fra landsbygda til storbyene i Tyrkia på 1970-tallet. Dette betydde et økende oppgjør med det sekulære prosjektet til Mustafa Kemal Atatürk (1922–1950) og ny vektlegging av islam som vitalt kjennetegn på det å være «tyrkisk» (Yavuz 2003, 83f; Özdalga 2012). Da

tyrkere og andre muslimer kom til Rogaland på denne tiden, skjedde en lignende utvikling, der moskeene spilte en sterk kulturell og religiøs rolle.

FIRE TYRKISKE MOSKEER

De fire moskeene med vekt på tyrkisk språk og kultur tilhører fire paraply-organisasjoner, Millî Görüş («Nasjonal Visjon»), Diyanet (Diyanet İşleri Başkanlığı; «tyrkisk religionsministerium»), Süleymanlı og Gülen-bevegelsen (DNHB). Jeg vil først presentere de to sistnevnte der jeg ikke har gjort feltarbeid, bare sporadiske besøk og enkelte samtaler, men som er viktige for bildet av det tyrkiske miljøet i regionen. Jeg har observert at medlemmer av Millî Görüş- og Diyanet-moskeene og i noen grad Süleymanlı-moskeen gjensidig besøker hverandre. Særlig basarene og kulturelt pregede arrangement blir møtested for flere enn den snevre medlemskretsen, kan ha hundrevis av deltagere og tilsløre grensene mellom organisert islam og hverdagspraksis (Brekke et al. 2019; Ådna 2017; *DIN* 2021:1).

Süleymanlı-bevegelsen; Det islamske kultursenter i Stavanger; Sultan Ahmet moske og medrese; Den Blå moske

De tre siste navnene angitt over blir brukt på moskeens hjemmeside mens det første navnet brukes ofte av andre enn medlemmene (Den Blå moskes hjemmeside). *Süleymanlı* betyr «tilhengerne av predikanten Süleyman» (Hilmi Tunahan 1888–1959). Bevegelsen oppsto i Istanbul på 1940-tallet og etablerte seg tretti år senere i Europa etter som tyrkiske gjestearbeidere trengte religiøse fellesskap. Bevegelsen har sitt europeiske senter i Köln i Tyskland. Süleymanlı-organisasjonen blir karakterisert som konservativ, og medlemmene legger vekt på innadvendte praksiser med konsentrasjon om Koranen og mystiske elementer i retning sufisme og hører til Naqshbandi-bevegelsen (Yukleyen 2010, 217–218). Under president Kemal Atatürk (1925) ble sufi-grupper og hus (*tekke*) forbudt i Tyrkia, mens siden 1960-tallet har slike grupper gradvis

blitt tillatt (Yavuz 2003, 31–34). I 2017 deltok den tyrkiske presidenten Erdoğan i Mevlana-festivalen i Konya (Cunningham 2018).

Det tradisjonelle og kontemplative preger også den norske delen av bevegelsen som kalles «Islamsk kultursenter», Den Blå moske eller Sultan Ahmed-moskeen. De to siste navnene har klare forbindelseslinjer til den verdensberømte Sultan Ahmed-moskeen, også kalt «Den blå moske» i Istanbul. I 2019 hadde bevegelsen 3775 registrerte medlemmer seks steder i Norge og «har kjøpt eiendommer for 101 millioner kroner» (Braathen et al. 2019). Dette viser at fellesskapet disponerer store verdier og har en lojal medlemsgruppe, men bevegelsen har møtt på etisk-kulturelle utfordringer i sitt arbeid for barn f.eks. i Drammen (Braathen et al. 2019; Olsen et al. 2019).

I Stavanger ble Süleymanlı-bevegelsen grunnlagt i 1988 (senere med en underavdeling i Haugesund). Stavanger-fellesskapet startet i en byleilighet og hadde fra begynnelsen også pakistansk-muslimske medlemmer (personlig intervju gjennomført i februar 2022). Etter hvert fikk de et lokale i Reidar Bergesgate, men kjøpte så i 2016 baptistkirken fra 1893 i Bergelandsgate 24 for 12,5 millioner kroner. «Styrelederen forteller at de tilbyr alt fra barne- og ungdomssamlinger til sosiale og religiøse tilstelninger», og er svært fornøyde med sitt nye lokale (Schibeveag 2016). Fram til 2020 ble bygningen omfattende pusset opp i tyrkisk stil med vakker dekor i tak, vinduer og vegger, *mihrab* og *minbar* i mørkt treverk. I foajeen finnes moderne toaletter og vaskerom. Mine Süleymanlı-kontakter understreker betydningen av det transnasjonale familienettverket og koran- og islam-undervisning for barn, der en egen koran-lesebok utarbeidet av Tunahan blir benyttet (Visdal-Johnsen 2005, 26). Moskeen i Stavanger har to imamer, der den ene er oppvokst i Norge og derfor snakker utmerket norsk, noe som informanter i andre moskeer framhever som svært viktig for kommunikasjonen med de unge (besøk i november 2021).

Foto fra Det islamske kultursenter i Stavanger/Sultan Ahmed moske Den Blå moske. Foto: Gerd Marie Ådna november 2021.

Gülen-bevegelsen; Den norske Hizmet-bevegelsen (DNHB)

Gülen-bevegelsen bygger på taler og bøker til den tyrkiske predikanten Fethullah Gülen (født 1941). De legger vekt på *cemaat*, som er fellesskap bygd på sufi-idealene. Sosialt sett bygger de på nasjonalistiske idéer, bankvesen og skoler for alle aldersgrupper. Gülen har siden 1999 bodd i Pennsylvania i USA og styrer bevegelsen derifra. Gülen-medlemmene i Europa gikk i dekning sommeren 2016 da president Recep Tayyip

Erdoğan anklaget bevegelsen for å stå bak kuppforsøket mot ham den 15. juli. Fem år senere kommer de norske medlemmene langsomt til syne igjen med ulike religiøse og kulturelle aktiviteter. De bygger broer til det norske samfunnet og tilbyr arrangement sammen med Den norske Turistforening og kurs i kalligrafi og annet håndarbeid som har bakgrunn i tyrkisk og arabisk islam (telefonintervju, oktober 2020; Nordbø 2021).

DNHBs hjemmeside er på norsk, og de skriver om frivillighet, idéutveksling, «løsninger for ulike samfunnsinitiativ [...] som] drøftes med en kollektiv bevissthet» (Den norske Hizmet-bevegelsen 2021). DNHB skriver videre at de er organisert gjennom et landsråd, en rådsforsamling og et sekretariat (ibid.). Bevegelsen kjennetegnes som transparent overfor norsk offentlighet til tross for at flere medlemmer lever i frykt for fengsling fra tyrkisk hold. I Tyskland er truslene mot Gülen-tilhengere ofte i mediene (Franey 2021).

Ahmet Bulut og flere fra Gülen-bevegelsen møtte søndag 15. november 2020 opp foran St.Petri-kirken i Stavanger for å vise medfølelse med mennesker som var rammet av terroren i en kirke i Nice i Frankrike. På plakatene sto det at «menneskeliv er hellig uansett din overbevisning» og «stå sammen mot vold og radikalisme!». Kirkegjengerne fikk roser, og avisene skrev om solidaritetsaksjonen (Vadla 2020).

I det tyrkiske miljøet og særlig i Millî Görüş-moskeen deles det ut roser til Stavangers befolkning i forbindelse med Profeten Muhammads fødselsdag i april hvert år. Profetens fødselsdag følger ikke den islamske kalenderen, men tyrkisk-islamske ritual-bestemmelser (Ådna 2017; jfr. Zürcher 2004 [1993], 192). Reaksjonen overfor roseutdelinga utenfor St.Petri-kirken var enten at «dette kjenner jeg ikke til» eller «disse folka er terrorister!» (e-mailkorrespondanse november 2020). Holdningen overfor Gülen-bevegelsens medlemmer er lite positiv, og dette er et eksempel på at politiske hendelser i Tyrkia skaper langvarig splid i det tyrkiske miljøet i Stavanger. Men det finnes også medlemmer av de tre andre moskeene som reagerte mot Erdoğan's strenge behandling av Gülen-bevegelsens medlemmer i 2016 og viser etterpå moderat sympati med Gülen-tilhengerne (samtale med en leder i februar 2022).

Diyanet-moskeen; Mevlana Cami

Diyanet er en forkortelse for det tyrkiske religionsministeriet og ble grunnlagt i 1924. Bevegelsen er i dag direkte underlagt Tyrkias president. Siden 2017 har professor dr. Ali Erbaş (født 1961) vært organisasjonens leder og den øverste islamske lærde i Tyrkia. *Diyanet* i Ankara har ulike underavdelinger som religiøse tjenester, skoler, pilegrimsreiser, religiøse publikasjoner og utenrikstjenesten. I Tyrkia er *Diyanets* imamer å regne som embetsmenn. *Diyanet* har siden 2000 sendt kvinnelige koranlærere til Europa; i 2017 var antallet 17 738 (Maritato 2018, 1), og i 2018 ble teologiprofessor dr. Huriye Martı som første kvinne valgt til visepresident for *Diyanet*. Organisasjonen sender mannlige imamer til mange land utenfor Tyrkia (Mutluer 2020), også til Norge.

I et intervju med bydelsavisa på Storhaug i juni 2019 forteller styret i *Diyanet-moskeen*, også kalt *Mevlana Cami*, sin historie (Storhaug bydelsavis, 2019). Den første samlingen skjedde i et leid lokale i 1981. Ni år senere ble bygningen i Verksgata 41 kjøpt og i 1992 bruksendret til moske. Da var ikke fellesskapet offisielt medlem av *Diyanet* (opplysning gitt av leder i februar 2022). I forbindelse med at imam Adem ble tilsatt i 2013 (usikkert år), nærmet moskeen seg *Diyanet* og ble offisielt en del av denne tyrkisk-statlige paraplyorganisasjonen.

I 2019 har menigheten 1000 medlemmer. Bygningen var opprinnelig et verkstedbygg og i dårlig forfatning. Moskeen samlet inn 600 000 kroner som er langt unna budsjettet på 20 millioner for en helt ny bygning (Storhaug bydelsavis 2019, 10). Ifølge ny norsk lov om tros- og livssynssamfunn fra januar 2021 kan trossamfunn med mer enn 50 medlemmer søke støtte fra staten (Trossamfunnsloven, §4, 2021). Planleggingen og tegningene til ny moske ble godkjent av kommunen i 2018. Moskeen endret i 2020–21 planene, noe som betyr en fjerdedels prisreduksjon. Ombyggingen vil likevel omfatte bønnerom, grupperom, kafé og leilighet til moskeens imam. Et moskemedlem opplyser at de i byggeperioden låner både bønnerom og lagerplass i en nærliggende pakistansk moske (e-mail-korrespondanse 16.02.21). Høsten 2020 ble arbeidet stanset av kommunen (Jupskås 2021), men noen måneder senere opplyser moskemedlemmet at «Vi har nå omsider fått rammetillatelse og

arbeidet er i full gang og vi regner med at det ferdigstilles om noen måneder. Med andre ord, ting er blitt mye bedre og vi ser lys i enden av tunnelen nå» (e-mail-korrespondanse 23.04.21). Et muslimsk medlem av Innvandrerrådet i Stavanger kommune opplyste at de ikke hadde fått saker om bygging av moskeer eller andre religiøse bygninger opp på agendaen den siste perioden (mai 2021). I mars 2022 har Diyanet-fellesskapet ennå ikke fullført nybygget, delvis på grunn av innsigelser fra naboer. De er allikevel optimistiske og håper at de i løpet av året kan flytte ut av diaspora-tilværelsen i den pakistanske nabo-moskeen og ikke minst møte barn og unge ansikt til ansikt i «eget lokale».

Moskeen forholder seg til Diyanets sentrale retningslinjer som er av politisk og religiøs karakter (jfr. Mutluer 2020, 108), men mitt inntrykk gjennom mange års observasjon i Stavanger er at moskeen har et myndig styre som også finner løsninger som passer til konteksten de nå lever i, *samtidig* som de lytter til Tyrkia.

På tidligere samlinger i Diyanet-moskeen i Stavanger har jeg observert at opplæringen holdt av imamen var laget av Diyanets tyrkiske undervisningsavdeling. Slike handlinger viser en sentralisert, transnasjonal opplæringspraksis med bruk av tyrkiske og arabiske tekster og med få lokale og norske kjennetegn. En tidligere imam i samme moske behersket imidlertid norsk godt, ønsket å bli kjent med koranutgaver utgitt i Norge og å bygge bro mellom tyrkisk islam og norsk forskning på islam (Ådna 2017). Denne brobyggerrollen praktiseres nå i stor grad av moskeens styremedlemmer og lederskap, og særlig for barn og unge gjennomføres undervisningen kontekstuell og lokalt (samtale februar 2022).

Millî Görüş-moskeen, Rogaland islamske fellesforening eller Eyüp Sultan-moskeen

Bevegelsen Millî Görüş ble stiftet i Tyrkia i 1969 som en religiøs organisasjon tilknyttet politikeren Necmettin Erbakan (1926–2011) og tre år senere etablert i Braunschweig i Tyskland. I dag er det tyske senteret i Köln, mens seminaret for utdanning av imamer og lærere ligger i Mainz. Siden 2015 har juristen Bekir Altaş (født 1981 i Duisburg) vært generalsekretær. Den tyske organisasjonens hovedkontor utgir bøker på

mange språk om bevegelsens mål, organisasjon og handlinger (IMGI, 2020). Den har ca. 87 000 medlemmer i Europa, derav 33 000 i Tyskland (Abou-Taam 2021), og dessuten avdelinger i Australia, Canada og USA. I Norge ble den nasjonale sammenslutningen offisielt stiftet i 2012 (Islamske samfunn Millî Görüş 2021), men Eyüp Sultan-moskeen i Stavanger er fra 1980-tallet. I Tyskland har Millî Görüş (IGMG) blitt kritisert for å være politisert og «islamistisk», og siden 2001 har kritikere skrevet at bevegelsen har blitt «diyanisert», dvs. at den tyrkiske stats religionsministerium Diyanet har fått stadig større innflytelse over IGMG, og at bevegelsens kritikk av staten på 1970-tallet ikke lenger er en del av dens identitet (Yavuz 2003, 48–49).

Millî Görüş-moskeen i Stavanger flyttet i 2017 fra et fuktig lokale i Harald Hårfagesgate 4, som de hadde brukt i 12–15 år, og som var preget av et interiør med furupanel og gamle vegg-til-vegg-tepper i kombinasjon med bilder av tyrkiske moskeer og arabiske kalligrafier. Det nyrestaurerte og frittstående bygget som rommer ca. 90 personer i Hillevågsveien 23b, ligger like ved et travelt kjøpesenter langs hovedveien mellom Stavanger og Sandnes. Ved store arrangement leier moskeen en idrettshall eller et bydelshus (Ådna 2017). Et alternativ er å sette opp telt foran moskeen, slik det gjøres ved basarer. Kvinnene baker *gözleme* (en slags lefse med fyll) og mennene setter opp kafé og grill, og mange fra den tyrkisk-kurdiske befolkningen møter fram. Disse basarene blir beskrevet som viktige for moskeens økonomi og fører til at samholdet og stoltheten styrkes, også for dem som ikke er aktive i daglige bønner eller i de spesielt religiøst-pregede gruppene (jfr. Brekke et al. 2019). Mange medlemmer er i travle jobber og har en krevende familiesituasjon, men de møter opp når det er basar.

Moskeen har ca. 700 registrerte medlemmer (Islamske samfunn Millî Görüş. 2021). De er delt inn i grupper for menn, kvinner, unge kvinner og unge menn i tillegg til koranskolegrupper for barn (bekreftet av to kvinnelige medlemmer våren 2021). Moskeen har også et styre og ei gruppe som trer i kraft når et medlem dør. Denne hjelper de pårørende med rituell vasking av avdøde, kontakt med gravferdsmyndigheter og begravelseritualer (Islamske samfunn Millî Görüş. 2021).

Millî Görüş sitt transnasjonale nettverk blir verdsatt blant moskeens medlemmer i Stavanger. *Hasene*-plakater («godhet») og fortellinger fra deltagere på hjelpeiser viser tilhørigheten til deres humanitære hjelpearbeid med slagordet «sammen for verdens sårbare og trengende mennesker» (Hasene Norge. 2022). Besøk av imamer som har sitt kontaktnett i landene Tyskland, Nederland, Danmark og Tyrkia viser en sterk organisasjon (Ådna 2015; 2017; 2019), men sier lite om maktbalansen mellom det lokale og det transnasjonale innen Millî Görüş.

BORGERE AV TO STATER; TRANSNASJONALE HVERDAGER

Helt siden mine første besøk i de to moskeene i 2007 har jeg sett nyottomanske og neo-nasjonalistiske trekk, både i ord og ikke minst i bilder av det tyrkiske flagget, presidenten og symbolsterke bygninger og steder i Tyrkias historie fra 1400-tallet og fram til i dag. Å være tyrkisk muslim i Stavanger betyr å vise respekt og lojalitet overfor disse (Ådna 2017). Ofte publiseres på Facebook det tyrkiske flagget eller minnesider fra slaget ved Çanakkale (Gallipoli) i 1915–1916 hvor de døde minnes (mer enn 100 000 soldater ble drept og dobbelt så mange såret på tyrkisk og britisk-fransk side). Dette slaget ble også minnet av barn som sang en martyrhymne på en samling i Eyüp Sultan-moskeens regi (Ådna 2017).

Moskeene i Stavanger har vist stor gjestfrihet overfor skoleelever, studenter, politikere, forskere og journalister (med noen forbehold), og vanlige interesserte mennesker (Ådna 2013). Kritikken som tyske medier og politikere har rettet mot *Millî Görüş*-organisasjonen som «islamistisk» og «isolasjonistisk» (Abou-Taam 2021), har ikke vært brukt overfor den norske avdelingen. Millî Görüş-moskeen har et ønske om å bygge bro mellom mennesker, og de jobber aktivt gjennom sine ukentlige ungdomsgrupper for å motvirke radikalitet (Ådna 2019). Medlemmene velger oftest å bli boende i Norge og jobbe i oljebyen, de fortsetter å reise på ferie til Tyrkia, men vil ikke returnere dit for godt. «Jeg har barnebarna mine her. Her vil jeg bo!» sa en kvinnelig informant i april 2021.

De erfarer også krav, bånd og lojalitet overfor gamle foreldre og har sosioøkonomiske forpliktelser i likhet med gjennomsnittsfamilier i Norge. Det å kommunisere lojaliteten overfor den tyrkiske storfamilien *samtidig som* man viser støttende oppfinnsomhet og kjærlighet til sine barn og barnebarn, kan være en beskrivelse av både eldre og yngre norsk-tyrkiske borgere i Stavanger (Ådna 2015; 2022). Økonomiske overføringer mellom migrantgrupper i Norge og Tyrkia inkluderer derfor et identitetsarbeid og bygger følelsen av lojalitet overfor storfamilien. Deres handlinger – både av økonomisk og sosial karakter – er med andre ord rike på kultur og sosial mening og henger uadskillelig og kulturelt sammen med ønsket om å bidra på tvers av landegrenser (Levitt og Lamba-Nieves 2011, 2).

For kontakt med medlemmer og venner av moskeen brukes i mindre grad egen hjemmeside, men i stedet en Facebook-side på norsk og tyrkisk. Medlemmene bruker grupper som WhatsApp for å gi hverandre interne beskjeder. Transnasjonal migrasjon fra Tyrkia til Norge betyr at familiære og sosiokulturelle relasjoner opprettholdes på flere plan, men de tette interne praksisene i moskeene ble forrykket som følge av pandemien.

SPRÅK, FØDESTED OG STORFAMILIE HAR BETYDNING FOR ORGANISERING AV MOSKEENE

Mange av familiene med tyrkisk bakgrunn i Stavanger er kurdere fra Konya-regionen i Sentral-Anatolia, langt vest for de fjellrike kurdiske områdene Øst-Tyrkia (Mango 2012). Menneskene fra Konya og omliggende byer snakker kurdisk (*kurmanji*) og tyrkisk. Mange av andre-generasjons voksne snakker kurdisk godt nok til å samtale med sine slektninger. En informant i slutten av trettiårene har en mastergrad og reiste før covid-19 jevnlig til Tyrkia. Hun sier at disse kurderne har tatt opp mange tyrkiske ord i sitt vokabular og at for «dem er religionen viktigst. [...] Vi er ikke så opptatt med kurdisk identitet som de kurderne som kommer østfra. [...] Mange har valgt å bli del av majoriteten i stedet for minoriteten» (november 2020; Ådna 2022). De fleste kurderne

fra Konya-området tilhører Millî Görüş-moskeen og er ikke medlemmer i Diyanet-fellesskapet. Kvinnen omtalt over tror det henger sammen med det nasjonale presset mot kurdere i Tyrkia siden Diyanet-moskeen oppfattes som tettere på det tyrkiske religionsministeriet. Allikevel er det mange eksempler på at medlemmer fra begge moskeer ber i hverandres bønnerom og deltar på hverandres større arrangement (Ådna 2017; 2019). «Diyanetiseringen» av Millî Görüş-bevegelsen bidrar muligens til at de to moskeene i Stavanger ikke lenger er så ulike som de var på 1980- og 90-tallet. Begge uttrykker lojalitet overfor tyrkisk språk og kultur.

ORGANISERING, IMAMER OG PANDEMI

Diyanet- og Millî Görüş-moskeene er uten imamer i 2021–22. Diyanet-moskeen har i mange år hatt imamer sendt fra Tyrkia. Disse har fått oppholdstillatelse i omtrent tre år, noen i fem år, og har arbeidet som undervisere, lærere for barn og unge, veiledere og predikanter (Aslan 2018). Millî Görüş-moskeen har de siste årene kun hatt imamer som har kommet på tre-måneders turistvisum. Noen av imamene i begge moskeer har hatt ei kone som arbeider med barne- og kvinnegrupper (Ådna 2014; 2015; Maritato 2018; informant februar 2022). Ei av dem var dyktig til å undervise i arabisk, tyrkisk og islam; hun snakket flere språk, var utadvendt og lagde et sterkt nettverk for unge kvinner (Ådna 2013). Ei ung tyrkisk-norsk kvinne nevnte henne våren 2021 og sa at hun savnet jentegruppa fra den gangen. Hun la til at «make up og klesprat er ikke akkurat det guttene i moskeen er opptatt av», og tenkte på at jentene trenger andre tilbud enn guttene (jfr. Kalmbach og Bano 2012; Stene 2021, 69–70).

Under pandemien lider alle under at man ikke kan møtes fysisk. De tretti ungdommene som møttes ukentlig i Diyanet-moskeen i 2016, beskrev da betydningen av imamens undervisning og det sosiale nettverket de var en del av på tvers av alder og sosial bakgrunn. To av medlemmene understreker fortsatt savnet etter dette. *Medrese* (koranskolen) er under pandemien lagt til Zoom eller Teams, og styreleder i Diyanet-

moskeen er redd for at barn og unge forsvinner (Ådna 2019; e-mail-korrespondanse februar 2021). De siste to årene mens ny moske blir bygd og covid-19 setter en stopper for aktivitetene, har frivillige menn og kvinner overtatt mange av imamens roller. En kvinnelig leder har ledet gode digitale samlinger for barn og unge (informasjon gitt i e-mail våren 2021; bekreftet november 2021 og februar 2022).

Norge har ingen imam-utdanning, kun kortere kurs for religionsledere som Det teologiske fakultet (TF) ved Universitetet i Oslo (Det teologiske fakultet u.å.) har arrangert i noen år. Imamer som kommer til Norge, har sin utdanning fra hjemlandets studiesteder, men siden 2020 har TF tilbudt *islamske* teologistudier, som omfatter islamsk teologi og sjelesorg undervist av muslimske forskere med bakgrunn fra blant annet Bosnia-Herzegovina, Pakistan, Norge og Danmark.

Våren 2021 uteksaminerte Diyanet i Tyskland de første imamene og koranlærerne, 12 menn og 14 kvinner, alle født og oppvokst i Tyskland (Merkur. 2021; DITIB Akademie. 2022). Denne utdannelsen blir annonsert på norske nettsider, men ingen norske ungdommer fra Stavanger har dratt dit. Millî Görüş sin Oslo-avdelings Facebook-side annonserte i mars-april 2021 for bevegelsens ønske om å få norsk-språklige imamer som samtidig er knyttet til paraplyorganisasjonen og dens teologisk-praktiske lærested i Mainz i Tyskland. Når jeg har diskutert imam-utdanning med medlemmer av Millî Görüş, har de svart at lønnen er for dårlig og at det ikke er attraktivt for deres unge gutter å arbeide som imam i Norge. De ser imamer fra andre moskeer som blir dobbeltarbeidende, som taxi-sjåfør og imam, fordi lønnen som menigheten makter å betale, ikke dekker familiens behov (Ådna 2019). I 2021 hadde Den Blå moskeen som nevnt to imamer i faste stillinger der den ene født og oppvokst i Norge, men utdannelsen hadde han påbegynt i Norge og fullført i Nederland (samtale november 2021 og februar 2022).

MOTIVASJONEN BAK MOSKEEN SOM HJEM

I mine samtaler med tyrkiske muslimer i Berlin og Stavanger har det i årenes løp kommet fram fortellinger om «hjemme ved Bosporos» eller

«hjemme i landsbyen til far og mor utenfor Konya». Dette vitner om minner om besteforeldre og søsken, episoder fra skolen og moskeen, besøket til Mevlana Rumis grav i Konya, brønnen med det hellige og legende vannet ved Eyüp Sultan-moskeen i Istanbul eller fjellet Ararat i Øst-Anatolia, som er forbundet med profeten Nuh og hans fredsskapende egenskaper (Ådna 2014). Slike fortellinger, artefakter og symboler blir limet mellom hjemmet der og hjemmet i Stavanger og uttrykker «det doble nærværet» (Ådna 2017; Odden 2018, 87).

I prosessen med å organisere moskeer i Stavanger-området ser jeg at idealer som respekt, omsorg og trofasthet fra hjemstedskulturen kommer fram. Noen understreker at dette ikke er spesifikke islamske verdier, men at den tyrkiske kulturen legger vekt på samhold, lojalitet og styrking av fellesskapet (Ådna 2015; 2019). Spesielt under pandemien understreker yngre og eldre moskemedlemmer at de har ringt hverandre når de daglige bønnene eller andre ukentlige møter i moskeene ikke kunne finne sted og familiene heller ikke kunne møtes (Ådna 2022). Å skape et hjem for seg og andre er altså en relasjonell, ikke en individuell prosess. Livet i Stavanger betyr at roller som storfamilien tidligere stod for, nå gjøres av det religiøse fellesskapet og blir det som Odden kaller «institusjonaliserte praksiser» (2018, 85).

Under pandemien har begge moskeene på mange måter vært hindret i å gjøre sitt vanlige og godt organiserte arbeid for barn, ungdom og voksne (Ådna 2022). Det har vært en unntakstilstand som få eller ingen har opplevd siden de flyttet til Norge og Stavanger på 1980-tallet. Begge moskeene i Stavanger har jevnlig skrevet om den norske regjeringens og helsemyndighetenes pandemi-tiltak med informasjon om smittevern. Etter hvert kom også oppslag om kommunenes tiltak om tillatelse til fem eller ti personer under fellesbønnene. I de tyrkiske miljøene i Stavanger synes respekten for Folkehelseinstituttets regler å ha vært stor (jfr. Eggen 2021).

Pandemien har hindret den ellers reiseglade tyrkiske befolkningen i Rogaland fra å dra til sine familier og venner i Tyrkia. Den årlige kjøreturen fra Stavanger til Konya-området har ikke vært mulig. Selv om flytrafikken ikke har stanset helt, er det nedgang i transnasjonal kontakt.

Mine informanter med gamle foreldre i Tyrkia føler ekstra på savnet etter dem og sier at alt hviler i «Allahs hånd». En middelaldrende kvinne ber mye om dagen og er takknemlig for at hun har en tro som gir henne styrke (april 2021). Mange kvinner vektlegger omsorgen for familien i hjemlandet og for medlemmer av menigheten. Dette understreker kvinnes viktige rolle som ivaretagere av familierelasjonene og omsorgsfunksjonene når storfamilien er splittet opp i minst to land (jfr. Anthias 2012, 105).

REISER, ØKONOMI, GAVER OG DAGLIGLIV

Ramadan representerer tiden der de troende i særlig grad gir almisser i form av *zakat* eller *sadaqa*. Gavene kan bli brukt for lokale fattige eller andre trengende, men også for det globale fellesskapet, *umma*, eller til behov som de to paraply-organisasjonene nevner i sine nyhetsbrev. *Hasene*-organisasjonen i Millî Görüş informerer om bygging av moskeer i andre europeiske byer eller hjelpetiltak som skole- eller brønnbygging i afrikanske land. Menn fra Millî Görüş-moskeen har deltatt og fortalt om dette til fellesskapet. Slik vektlegges det transnasjonale og de etiske forpliktelsene som begrunnes ut ifra islamske idealer og solidaritet (Hasene Norge. 2022).

Diyanet-fellesskapet i Norge planla en studietur til Tyrkia høsten 2021 (annonsert på Facebook) og holdt på denne måten drømmen om den transnasjonale kontakten som skjer ansikt til ansikt, i en tid med restriksjoner. *Hajj* og *umra* under Ramadan eller i forbindelse med den store offerfesten, *id al-adha* (Ådna 2018), ble umulige under pandemien (NRK 2021).

Livsfortellinger er fortellingen om hverdagslivet og ritualene i ukens rytme (Ammerman 2007). Det er beretninger om festreisene, hjelpe-reisene, én-gang-i-livet-ritualene og høydepunktene som skaper familiefortellinger som skal fortelles til neste generasjon (Ådna 2015). Boccagni understreker hvordan slike transnasjonale livsfortellinger og aktørenes egne hjelpemidler («toolkit») oppfattes av dem selv som «en kontinuerlig [...] variabel» mer enn en «enten-eller»-strategi (2012,

118). Livet i Stavanger skjer i interaksjon med naboer og venner, moskeenes medlemmer, med samfunnet rundt og ofte med storfamilien i Norge og Tyrkia.

Etter angrepet på Noor-moskeen i Bærum ved den høyre-radikale Philip Manshaus den 10. august 2019 (Bøe 2021), dro jeg til Millî Görüş-moskeen for å uttrykke min medfølelse. Dette ble verdsatt av moskemedlemmer og kommentert på deres Facebook-side samme dag. Stavanger kommune kom med en klar henstilling om retten til å være trygg i bønn (Olsen 2019), og politiet patruljerte regelmessig ved byens ti moskeer. Kirkelig Dialogsenter og den lokale avdelingen av Samarbeidsrådet for Tros- og Livssynssamfunn (STL) arrangerte samlinger i en pakistansk moske. I den ovenfornevnte St. Petri-kirken ble to muslimer med tyrkisk bakgrunn invitert til å fortelle om sin tro i en kveldsgudstjeneste (opplysning gitt av forrettende prest). I en dialoggruppe mellom seks muslimer og like mange kristne har vi i mange år, både før og etter Bærum-angrepet, drevet den gode dialogen med øre for hverandres liv og omskiftelige behov (Kirkelig Dialogsenter 2022).

AVSLUTNING

De to tyrkiske moskeene i Stavanger har blitt «hjem» for medlemmene og møtested for enda flere. Gjennom moskeene får mennesker med tyrkisk kulturbakgrunn og språk dekket mange av sine behov. De blir sett, møtt, erfarer fellesskap i bønn og livsritualer. Barn og unge lærer tyrkisk og voksne kvinner lærer både tyrkisk og koran-arabisk. Pandemien reduserte kontaktflatene innad i moskeene og med familien i Tyrkia. Det gjenstår å se om barn og unge forsvinner på grunn av manglende fysiske møter, eller om menighetene har bygd fellesskap og nettverk som holder gjennom kriser.

LITTERATUR

- Abou-Taam, Marwan. 2021. «Islamismus». *Konrad Adenauer-Stiftung*. <https://www.kas.de/de/web/islamismus/die-islamische-gemeinschaft-milli-goerues-igmg->
- Ammerman, Nancy T. 2007. «Introduction: Observing Religious Modern Lives». I *Everyday Religion: Observing Religious Modern Lives*, redigert av N. T. Ammerman, 3–18. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Ammerman, Nancy T. 2016. «Lived Religion as an Emerging Field: An Assessment of its Contours and Frontiers. » *Nordic Journal of Religion and Society* 29 (2): 83–99. <https://doi.org/10.18261/issn.1890-7008-2016-02-01>
- Anthias, Floya. 2012. «Transnational mobilities, migration research and intersectionality: Towards a translocational frame. » *Nordic Journal of Migration Research*, 2 (2): 102–110. <http://doi.org/10.2478/v10202-011-0032-y>
- Arbeidsdepartementet. 2009. «Innvandrerens arbeidsforhold». *Regjeringen*. https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/ad/publikasjoner/rapporter/2010/rapport_innvandrerens_arbeidsforhold.pdf (lest 20.02.2022)
- Aslan, Ednan. 2018. «Diyamet und ihre politisch-theologischen Aktivitäten in Österreich.» *European Journal of Turkish Studies*, 27: 1–13. <https://doi.org/10.4000/ejts.6010>
- Barstad, Anders og Molstad, Christian S. 2020. «Integrering av innvandrere i Norge: Begreper, indikatorer og variasjoner mellom grupper» *Statistisk Sentralbyrå*, 44. https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/_attachment/438053?_ts=175daec55f8
- Bauman, Zygmunt. 2001. *Community: Seeking Safety in an Insecure World*. Cambridge/Malden: Polity Press.
- Bergsgard, Nils Asle. 2015. «Fra stagnasjon, via vekst til rikdom». I *Kva har oljen gjort med oss?*, redigert av N. A. Bergsgard og A. Vasenden, 73–84. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Bergsgard, Nils Asle. 2015. «Verdier og verdiutvikling i Stavanger-regionen og i resten av Norge». I *Kva har oljen gjort med oss?*, redigert

- av N. A. Bergsgard og A. Vassenden, 155–180. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Boccagni, Paolo. 2012. «Rethinking transnational studies: Transnational ties and the transnationalism of everyday life». *European Journal of Social Theory*, 15 (1): 117–132. <https://doi.org/10.1177%2F1368431011423600>
- Boccagni, Paolo og Baldassar, Loretta. 2015. «Emotions on the move: Mapping the emergent field of emotion and migration». *Emotion, Space and Society*, xxx:1-8. <https://doi.org/10.1016/j.emospa.2015.06.009>
- Boccagni, Paolo. 2017. *Migration and the Search for Home: Mapping Domestic Space in Migrants' Everyday Lives*. New York: Palgrave Macmillan.
- Brekke, Torkel, Kühle, Lene, Larsson, Göran og Martikainen, Tuomas. 2019. «Mosques, Muslims, Methods: The Role of Mosques in Research about Muslims in Europe». *Journal of Muslims in Europe*, 8: 216–233. <https://doi.org/10.1163/22117954-12341394>
- Braathen, Frøydis et al. 2019. «Leksehjelptilbudet til Det Islamske Kultursenter fikk 95 000 kroner. Nå vurderer Oslo kommune å kreve pengene tilbake.» *Aftenposten*, 6. november 2019. <https://www.aftenposten.no/norge/i/70oxLv/leksehjelptilbudet-til-det-islamske-kultursenter-fikk-95000-kroner-n>
- Bøe, Marianne Hafnor. 2021. «Norway». I *Yearbook of Muslims in Europe. Vol. 12*, redigert av E. Raciuc og S. Müssig, 500–517. Leiden/Boston: Brill.
- Cunningham, Erin. 2018. «Why Turkey's president was among thousands in Konya paying homage to Rumi. » *Washington Post*, 2. januar 2018. https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/why-turkeys-president-was-among-thousands-in-konya-paying-homage-to-rumi/2018/01/01/6a19fa4c-e412-11e7-a65d-1ac0fd7f097e_story.html
- Den Blå moskes hjemmeside. U.å. Url: <https://www.diksis.no/> (lest 04.02.2022)

- Den norske hizmetbevegelsen. 2021. «Den norske hizmetbevegelsen». <https://www.dnhb.no/om-dnhb/den-norske-hizmetbevegelsen/>
- Det teologiske fakultet. u.å. «Teologiske islamstudier», *UiO*. <https://www.tf.uio.no/studier/teologiske-islamstudier/>
- DITIB Akademie. 2022. <https://www.ditib-akademie.de/imamausbildung/> (lest 23.02.2022).
- Eggen, Nora S. 2021. «Profetsitater i koronavirus-pandemiens tid. Om hvordan muslimer i Norge forvalter profeten Muhammads arv.» *DIN: tidsskrift for religion og kultur*, 2: 13–40.
- Ellingsæter, Anne Lise og Widerberg, Karin (red.) 2012. *Velferdsstatens familier. Nye sosiologiske perspektiver*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Erdal, Marta Bivand. 2017. «Mobilitet og tilhørighet.» I *Samfunnsgeografi: en innføring*, redigert av D. L. Jordhus og K. Stokke, 275–290. Oslo: Cappelen Damm.
- Faist, Thomas. 2010. «Towards transnational studies: world theories, transnationalisation and changing institutions». *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36 (10): 1665–1687. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2010.489365>
- Franey, James. 2021. «Turkey arrests dozens over alleged links to Erdogan rival». *Deutsche Welle*, 20. April 2021. <https://www.dw.com/en/gulen-fethullah/t-41595189>
- Glick Schiller, Nina, Basch, Linda og Blanc-Szanton, Cristina. 1992. «Transnationalism: A New Analytic Framework for Understanding Migration». *Annales of New York Academy of Sciences*, July: 1–24. <https://doi.org/10.1111/j.1749-6632.1992.tb33484.x>
- Glick Schiller, Nina, Basch, Linda og Blanc-Szanton, Cristina. 1995. «From immigrant to transmigrant: Theorizing transnational migration». *Anthropological Quarterly*, 68 (1): 48–63. <https://doi.org/10.2307/3317464>
- Hasene Norge. 2022. <https://www.hasene.no/no/> (lest 23.02.2022).
- İçduygu, Ahmet. 2012. «Demography and Migration/Emigration». I *The Routledge Handbook of Modern Turkey*, redigert av M. Heper og S. Sayarı, 328–337. London/New York: Routledge.

- Inglis, Christine, Akgönül, Samim og de Tapia, Stéphane. 2009. «Turks abroad: Settlers, Citizens, Transnationals – Introduction». *International Journal of Multicultural Societies*, 11 (2): 104–118.
- Islamische Gemeinschaft Millî Görüş (IGMG). 2020. «Corporate Brochure». IGMG, 2020. https://igmg.org/wp-content/themes/igmg/images/selbstdarstellungen/pdf/IGMG_brochure_en.pdf
- Islamske samfunn *Millî Görüş* (ISMG). 2021. «Hvem er ISMG». ISMG, 2021. <https://ismg.no/biz-kimiz/>
- Jankowski, Henryk. 2002. «Crimean Tatars and Noghais in Turkey». <https://iccrimea.org/scholarly/jankowski.html> (lest 13.02.2022).
- Jupskås, Sten Halvor. 2021. «Stanset ulovlig byggearbied på moske». *Stavanger Aftenblad*, 19. Februar 2021. <https://www.aftenbladet.no/lokalt/i/jBKxnw/stanset-ulovlig-byggearbeid-paa-moske>
- Kalvig, Anne og Solevåg, Anna Rebecca (red.). 2015. *Levende religion: globalt perspektiv og lokal praksis*. Bergen: Hertevig.
- Kalmbach, Hillary og Bano, Masooda. 2012. *Women, Leadership and Mosques: Changes in Contemporary Islamic Authority*. Leiden: Brill.
- Kirkeberg, Mads I., Dzamarija, Minja T., Bratholmen, Nadine V. L. og Strøm, Frøydis. 2019. «Norskfødte med innvanderforeldre – hvordan går det med dem? Demografi, utdanning, arbeid og inntekt». *Statistisk Sentralbyrå*, Rapporten 21. <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/norskfodte-med-innvanderforeldre-hvordan-gar-det-med-dem>
- Kirkelig Dialogsenter. 2022. <https://kirkeligdialogsenter.no/stavanger> (lest 26.03.2022).
- Knott, Kim. 2010. «Space and movement». I *Diasporas, Concepts, Intersections, Identities*, redigert av K. Knott og S. McLoughlin, 79–83. London/New York: Zed Books.
- Kunnskapsdepartementet. 2019. «Norge åpner for dobbelt statsborgerskap fra 1. januar 2020». 01.11.2019. <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/norge-apner-for-dobbelt-statsborgerskap-fra-1.-januar-2020/id2676234/> (lest 14.05.2021)

- Levitt, Peggy. 2004. «Transnational migrants: When ‘home’ means more than one country». *Migration Policy Institute Online Journal*, Oct. <https://www.migrationpolicy.org/print/4728>
- Levitt, Peggy og Lamba-Nieves, Deepak. 2011. «Social remittances revisited». *Journal of Ethnic and Migration Studies* 37 (1): 1–22. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2011.521361>
- Loga, Jill. 2012. «Trossamfunn, innvandring, integrasjon: En kunnskapsoversikt». *Institutt for samfunnsforskning*, 2013:3. https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/bitstream/handle/11250/2445369/VR_2012_3_web.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- Mango, Andrew. 2012. «The Kurds». I *The Routledge Handbook of Modern Turkey*, redigert av M. Heper og S. Sayarı, 246–255. London/New York: Routledge.
- Maritato, Chiara. 2018. «Addressing the Blurred Edges of Turkey’s Diaspora and Religious Policy: Diyanet Women Preachers sent to Europe». *European Journal of Turkish Studies*, 1–18.
- Merkur. 2021. «Ein Jahr Ditib-Imame ‘Made in Germany’». *Merkur*, 28. Mars 2021. <https://www.merkur.de/politik/ein-jahr-ditib-imame-made-in-germany-zr-90264239.html>
- Mutluer, Nil. 2020. «Secularism, Religion, and Identification beyond Binaries: The Transnational Alliances, Rapprochements, and Dissent of German Turks in Germany». *International Journal of Religion*, 1 (1): 105–119. <https://doi.org/10.33182/ijor.v1i1.1201>
- Nordbø, John Petter. 2021. «Bli kjent med deltakerne i inkluderingsprosjektet vårt». *Stavanger Turistforening*, 14. april 2021. <https://www.stf.no/artikler/nyheter/24031-bli-kjent-med-deltakerne-i-inkluderingsprosjektet-vart/>
- NRK. 2021. «Saudi Arabia åpner for pilegrimer», *NRK*, 8. august 2021. <https://www.nrk.no/nyheter/saudi-arabia-apner-for-pilegrimer—1.15602762>
- Næss, Ragnar. 1985. *Innvandrere på norske arbeidsplasser - En studie av tyrkiske og pakistanske innvandreres situasjon på et utvalg arbeidsplasser*. Oslo: Arbeidspsykologisk Institutt.

- Odden, Gunhild. 2018. *Internasjonal migrasjon: en samfunns-vitenskapelig innføring*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Özdalga, Elisabeth. 2012. «Sekularism». I *The Routledge Handbook of Modern Turkey*, redigert av M. Heper og S. Sayarı, 205–216. London/New York: Routledge.
- Olsen, Thomas et al. 2019. «De kaller det en SFO med overnatting.» *Aftenposten*, 2. november 2019. <https://www.aftenposten.no/norge/i/WbWEor/de-kaller-det-en-sfo-med-overnatting>
- Olsen, Thore Bore. 2019. «Bystyret slår ring om retten til religionsutøvelse». *Stavanger kommune*, 23. august 2019. <https://www.stavanger.kommune.no/nyheter/bystyret-slar-ring-om-retten-til-religion-sutovelse/>
- Omdal, Svein Egil. 2020. *Byen som formet Norge: Den overraskende historien om alt vi kan takke Stavanger for*. Oslo: Kagge.
- Petterson, Silje Vatne. 2012. «Overgang til norsk statsborgerskap 1977–2011». *Statistisk Sentralbyrå rapport 25*. https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/_attachment/222635?_ts=14c507364d0
- Rosenlund, Lennart og Vassenden, Anders 2015. «Fra ett til flere hierarkier, og en fortelling om dagens dominerende livsstiler og kulturer i Stavanger». I *Kva har oljen gjort med oss?*, redigert av N. A. Bergsgard og A. Vassenden, 89–129. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Schibevaag, Torkel Anstensrud. 2016. «Islamsk kultursenter kjøpte Baptistkirken.» *Stavanger Aftenblad*, 27. oktober 2016. <https://www.aftenbladet.no/lokalt/i/PG51R/islamsk-kultursenter-kjopte-baptistkirken>
- Shankland, David. 2012. «Islam». I *The Routledge Handbook of Modern Turkey*, redigert av M. Heper og S. Sayarı, 107–114. London/New York: Routledge.
- Stene, Nora. 2021. «Lederskap og autoritet. Nye posisjoner for kvinner i Fellesskapet Bosnia-Hercegovina Norge». *DIN: tidsskrift for religion og kultur*, 2 (2021): 67–88.

- SSB. 2020. «Overgangs til norsk statsborgerskap». *Statistikkbanken*: tabell 07114. <https://www.ssb.no/statbank/table/07114/tableViewLayout1/>
- SSB. 2021. «Kommunefakta Stavanger», Statistisk Sentralbyrå, 2021. <https://www.ssb.no/kommunefakta/stavanger>
- Storhaug bydelsavis. 2019. «En mer moderne moské». Nr. 3 juni-juli 2019. <https://www.stavanger.kommune.no/siteassets/om-kommunen/bydeler-i-stavanger/storhaug-bydel/storhaug-bydelsavis/storhaug-bydelsavis-3-2019.pdf>
- Sunier, Thijl. 2014. «Domesticating Islam: exploring academic knowledge production on Islam and Muslims in European societies». *Ethnic and Racial Studies*, 37 (6): 1143–1144. <https://doi.org/10.1080/01419870.2012.753151>
- Trossamfunnsloven. «Lov om tros- og livssynsamfunn av 24. april 2020 nr. 31». <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2020-04-24-31#:~:text=Form%C3%A5let%20med%20loven%20er%20%C3%A5,bare%20for%20Den%20norske%20kirke>
- Tweed, Thomas A. 2006. *Crossing and Dwelling: a Theory of Religion*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Vadla, Amalie. 2020. «Muslimer slo ring om St. Petri kirke». *Vårt Land*, 15. November 2020. <https://www.vl.no/nyheter/2020/11/15/muslimer-slo-ring-om-st-petri-kirke/>
- Visdal-Johnsen, Hanne. 2005. *Moderne tyrkere i Norge: 'Tyrkiskhet' – grunnleggende og vedvarende – en studie av tyrkiske kvinner og deres forhold til sin tyrkiske bakgrunn*. Masteroppgave, Universitetet i Bergen.
- Yanaşmayan, Zeynep. 2010. «Role of Turkish Islamic Organizations in Belgium: The Strategies of Diyanet and Milli Görüş». *Insight Turkey*, 12 (1): 139–161.
- Yavuz, Hakan M. 2003. *Islamic Political Identity in Turkey*. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Yukleyen, Ahmet. 2010. «Production of mystical Islam in Europe: Religious authorization in the Süleymanlı Sufi community». *Contem-*

- porary Islam*, 4 (3): 269–288. <https://doi.org/10.1007/s11562-010-0125-8>
- Zürcher, Erik Jan. 2004 (1993). *Turkey: A Modern History*. London: I. B. Tauris.
- Ådna, Gerd Marie. 2013. «Rollemodeller blant muslimer i Stavanger». *Kirke og kultur*, 118 (2): 202–214. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3002-2013-02-09>
- Ådna, G. M. 2014. «The Reception of Islamic Prophet Stories within Muslim Communities in Norway and Germany». I *Islamic Myths and Memories: Mediators of Globalization*, redigert av I. Weismann, M. Sedgwick og U. Mårtensson, 209–232. London: Ashgate.
- Ådna, Gerd Marie 2015. «Troende, trøstende og kanskje tvilende: transnasjonal muslimsk hverdag». I *Levende religion: globalt perspektiv og lokal praksis*, redigert av A. Kalvig og A. R. Solevåg, 132–153. Bergen: Hertevig.
- Ådna, Gerd Marie 2017. «En rose for Profeten. Religion og transnasjonale artefakter i Stavanger». *Chaos. Skandinavisk Tidsskrift for Religionsvitenskapelige Studier*, 67: 159–184.
- Ådna, Gerd Marie 2018. «‘Endelig var jeg hjemme’. Transformative hajj-fortellinger fra Rogaland og Mekka». *DIN – Tidsskrift for religion og kultur*, 1: 11–34.
- Ådna, Gerd Marie 2019. «Sacred texts and Muslim youth in Turkish-Norwegian diaspora communities». I *A Critical Study of Classical Religious Texts in Global Contexts: Challenges of a Changing World*, redigert av B. E. Elness-Hanson og J. Skarpeid, 87–100. New York/Frankfurt: Peter Lang.
- Ådna, Gerd Marie. 2022. «Community development in Muslim communities: Examples from the South-Western part of Norway». I *Moschee 2.0 – Internationale und transdisziplinäre Perspektiven*, redigert av B. Karakoç og H. H. Behr, 105–119. Münster/New York: Waxmann.

ABSTRACT

Since the mid-seventies, Turkish-Kurdish people have organized themselves in four mosques in the cities Stavanger and Sandnes in the southwestern part of Norway. In this article, I will examine the process of creating socio-cultural and religious fellowships and «homes» in Stavanger. Transnational connections and practices may be characterized by family bonding, socio-cultural, political, and economic relations, often conducted in cooperation with their umbrella organizations *Diyanet* and *Millî Görüş*. The present study shows that individuals, groups, and organised mosques with Turkish-Norwegian background have created a home for their families and for the religious community in Norway. Thus, the study addresses a lack in migration research of studying how institutions change and influence the transnational lives of migrants.

Key words: Migration, transnational practices, Turkish Islam, Mosques in Rogaland